

ПЕТРУШЭЎСКАЯ Ю. (МДУ імя А.А. Куляшова, Магілёў)

**АБ ПАХОДЖАННІ ЎНІВЕРСАЛЬНАЙ ПРЫКАЗКІ
АДНА ГАЛАВА ДОБРА, А ДЗВЕ <ЯШЧЭ> ЛЕПШ (ЛЕПЕЙ)**

Сярод прыказак, што функцыянуюць ў беларускай літаратурнай мове нямала такіх, якія шырока ўжываюцца ў сучасных еўрапейскіх мовах і належаць да ўніверсальных парэміялагічных адзінак. Большая частка гэтых

прыказак звычайна паходзіць з класічных еўрапейскіх моў (грэчаскай ці лацінскай) або склаліся на падставе абагульнення зместу тых ці іншых твораў старажытнагрэчаскай ці старажытналацінскай літаратуры. Але нямала і адзінак, якія ўпершыню былі зафіксаваны ў сярэднявеччы ў нацыянальных еўрапейскіх мовах і іх дыялектах. Сапраўднае паходжанне такіх прыказак вызначыць бывае не заўсёды лёгка, паколькі на працягу стагоддзяў свайго ўжывання яны набылі шматлікія варыянты ў розных еўрапейскіх мовах, шмат разоў перафразаваліся ў творах нацыянальных еўрапейскіх літаратур. Так, паходжанне шэрагу ўніверсальных прыказак не зусім дакладна або памылкова вызначаецца ў этымалагічным слоўніку беларускіх прыказак, які пабачыў свет зусім нядаўна і з’яўляецца першым слоўнікам такога тыпу ў славянскім мовазнаўстве [5].

Мэта гэтага даследавання – удакладніць паходжанне такой вядомай прыказкі, як *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)*.

Гэта прыказка вызначаецца ў Этымалагічным слоўніку прыказак “як уласна беларуская”, што “склалася ў выніку сінекдахічнага пераносу (назва часткі ўжываецца ў значэнні цэлага: галава – чалавек)” і ўжываецца ў выпадках, “калі лічаць, што лепш параіцца з кім-небудзь, чым рашаць справу аднаму” [5, с. 18].

Прыказка зафіксавана ў некалькіх парэміялагічных зборніках другой паловы XX стагоддзя ў розных варыянтах: *Адна галава – добра, а дзве яшчэ лепей* – у рукапісным зборы А.Л. Гарошкі (1945–1975) [1, с. 274]; *Адна галава – добра, дзве – лепш, але хай адна разважыць і наважыць* – у зборніку Ф. Янкоўскага (1957, 2-е выд. 1962) [14, с. 180]; *Адна галава добра, а дзве яшчэ лепей* – Я. Рапановіча (1958, 2-е выд. 1974), змешчаная чамусьці ў раздзеле “Дакастрычніцкія прыказкі і прымаўкі” [11, с. 11]; *Адна галава добра, а дзве яшчэ лепі* – А. Варлыгі (1966) [2]; *Адна галава – добра, дзве – лепш, але хай адна разважыць і наважыць* – М.Я. Грынבלата (1976) са спасылкай на зборнік Ф. Янкоўскага (1962) [9, кн. 2, с. 39]; *Адна галава – добра, а дзве – яшчэ лепш* – В. Рабкевіча (1985) [10, с. 18]; *Галава добра, а дзве лепш* – З. Санько (1991) [12, с. 44] і інш. Не фіксуецца гэта прыказка ні ў адной з беларускіх парэміяграфічных прац XIX – першай паловы XX стагоддзя, у тым ліку і такіх значных па памерах, як зборнікі І. Насовіча (1874), Я.А. Ляцкага (1898), А.К. Сержпудоўскага (1908), М. Федароўскага (1935) і інш. Няма яе і ў шмат якіх даведніках другой паловы XX стагоддзя, у прыватнасці, што паказальна, у трэцім, папраўленым выданні згаданага зборніка Ф. Янкоўскага “Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы” (1991).

Прыказка адлюстравана ў тлумачальных парэміяграфічных слоўніках беларускай мовы Р.В. Шкрабы і І.Р. Шкраба (1987) [13, с. 26], І.Я. Лепешава і М.А. Якалцэвіч (1996, 2-е выд. 2002, 3-е выд. 2011) [3, с. 47; 4, с. 64], а таксама А.С. Аксамітава (2000, 2-е выд. 2002) у яго публікацыях зборнікаў А. Варлыгі (1966) і А.Л. Гарошкі (1945–1975) [1, с. 16, 274]. Ілюстрацыйныя цытаты, што прыводзяцца ў тлумачальных слоўніках, ўзятыя з мастацкіх твораў

пасляваеннага часу (толькі адна цытата паходзіць з п'есы І. Гурскага “Новы горад”, пастаўленай у 1931 г.).

Гэта можа сведчыць пра тое, што прыказка *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)*, па-першае, ўзнікла не раней за пачатак ХХ стагоддзя, а па-другое, пачала шырока ўжывацца ў сучаснай беларускай мове не раней за сярэдзіну ХХ стагоддзя.

Разам з тым, паводле іншамоўных парэміяграфічных крыніц другой паловы ХХ стагоддзя, у рускай мове ўжываецца прыказка *Одна голова хорошо, а две лучше* [7], якая з'яўляецца адным з найболей прадуктыўных прататыпаў рускіх антыпрыказак, што сведчыць пра яе шырокую вядомасць [6, с. 105–106]. У англійскай мове ўжываецца прыказка *Two heads are better than one* (літаральна “Дзве галавы лепш, чым адна”) [18, prov. 702], якая таксама актыўна парадзіруецца ў антыпрыказках, што з'яўляецца паказчыкам яе агульнавядомасці [17, р. 220–221]. У сучаснай украінскай мове ўжываецца прыказка *Що голова – то розум, а дві – краще* [8, с. 41], у сучаснай польскай мове – *Co dwie głowy, to nie jedna* [16, s. 63], у сучаснай французскай – *Deux têtes valent mieux qu'une* (літаральна “Дзве галавы лепш, чым адна”) і г. д.

Зразумела, што “ўласна беларуская прыказка” за такі адносна кароткі прамежак часу (на працягу першай паловы ХХ стагоддзя) не магла трапіць адразу ў столькі розных моў, стаць у іх агульнавядомай, набыць шырокую ўжывальнасць, розныя нацыянальныя варыянты і шматлікія парадыйныя перафразаванні. Не мог у дадзеным выпадку быць задзейнічаны і фактар выпадковасці, калі ў розных мовах незалежна адна ад адной узнікаюць блізкія па сэнсу і форме адзінкі, таму што гэты фактар аб'ектыўны толькі ў выпадках адсутнасці або істотнай абмежаванасці кантактаў паміж гэтымі мовамі. Можна меркаваць аб верагоднасці запазычвання прыказкі з беларускай мовы ў рускую і ўкраінскую мовы з прычыны існавання адзінай камунікацыйнай прасторы ў былым СССР, можна нават ўявіць сабе магчымасць пранікнення прыказкі ў польскую мову праз беларускія гаворкі Беласточчыны, але трансляцыя беларускай прыказкі ў англійскую ці французскую мовы ў ХХ стагоддзя не мае аб'ектыўнага вытлумачэння.

Гэта дае падставы сцвярджаць, што прыказка *Адна галава добра, а дзве <яшчэ> лепш (лепей)*, па-першае, з'яўляецца інтэрнацыянальнай паводле сферы свайго ўжывання, па-другое, не мае ўласна беларускага паходжання, і па-трэцяе, з'яўляецца ў беларускай мове адным з шматлікіх нацыянальных варыянтаў інтэрнацыянальнай прыказкі, які ўтварыўся, відаць, ад англійскай прыказкі *Two heads are better than one*.

Літаратура:

1. Аксамітаў, А.С. Прыказкі і прымаўкі: тлумачальны слоўнік беларускіх прыказак і прымавак з архіваў, кафедральных збораў, рэдкіх выданняў ХІХ і ХХ стагоддзяў / А.С. Аксамітаў ; пад рэд. Я. Янушкевіча. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 320 с.

2. Варлыга, А. Прыказкі Лагойшчыны / уклад. А. Варлыга. – Нью-Ёрк ; Мюнхен : БНІМ, Фундацыя П. Крэчэўскага, 1966.
3. Лепешаў, І.Я. Слоўнік беларускіх прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – [2-выд., дап.]. – Мінск : Беларуская навука, 2002. – 511 с.
4. Лепешаў, І.Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Гродна : ГрДУ, 2011. – 695 с.
5. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік прыказак / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Вышэйшая школа, 2014. – 141 с.
6. Мокиенко, В. М. Антипословицы русского народа / В.М. Мокиенко, Х. Вальтер. – СПб. : Нева, 2005. – 576 с.
7. Мокиенко, В. М. Большой словарь русских пословиц / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина, Е.К. Николаева. – М. : ОЛМА Медиа Групп, 2010. – 1024 с.
8. Пословица не мимо молвится = Нема приповідки без правди: російські прислів'я та приказки з українськими відповідниками / укл. Н. Беленькова. – 2-е вид., випр. й доп. – Кнів : Дніпро, 1969. – 246 с.
9. Прыказкі і прымаўкі : у 2 кн. / склад. М.Я. Грынблат. – Мінск : Навука і тэхніка, 1976. – Кн. 1. – 559 с. ; Кн. 2. – 616 с.
10. Рабкевіч, В.І. Паслухай, што людзі кажуць : беларускія народныя прыказкі, прымаўкі, прыкметы, жарты / В.І. Рабкевіч. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1985. – 270 с.
11. Рапановіч, Я.Н. Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / склад. Я.Н. Рапановіч. – 2-е выд., перапр. і дап. – Мінск : Вышэйшая школа, 1974. – 384 с.
12. Санько, З.Ф. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак і фразем / З.Ф. Санько. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 218 с.
13. Шкраба, І.Р. Крынічнае слова : беларускія прыказкі і прымаўкі / І.Р. Шкраба, Р.В. Шкраба. – Мінск : Мастацкая літаратура, 1987. – 286 с.
14. Янкоўскі, Ф.М. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склаў Ф.М. Янкоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1962.
15. Янкоўскі, Ф.М. Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы / склаў Ф.М. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац. і дап. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992. – 491 с.
16. Mała księga przysłów polskich / pod red. S. Nyczaja. – Radom : Oficyna Wydawnicza STON I, 1996. – 273 s.
17. Mieder, W. Twisted Wisdom : Modern Anti-Proverbs / W. Mieder, A. T. Litovkina. – Burlington : The University of Vermont, 2002. – 260 p.
18. Ridout, R. English Proverbs Explained / R. Ridout, C. Witting. – London : Pan Books LTD, 1969. – 223 p.